

MÁTÓ ÁRON

A Dózsa-mém pedagógiai jelenvalósága

KÖZELÍTÉSEK

Jelen dolgozat az ún. *Dózsa-mém*mel foglalkozik. A *Dózsa-mém* a – közfelfogás szerint megnevezett – „Dózsa György-féle parasztfelkelés” kiterjedt jelenségkörét hivatott jelölni. Meglátásom szerint Dózsa György 1514-es, négy hónapnyi jelenléte a magyar történelem forgalmas sztrádáján – valamint e jelenlét páratlan hatástörténete – egészen különös. A Dózsa-mém jelentőségében kiemelkedő, hiszen téremlékeink elnevezéseiben láthatóan gyakorta megmutatkozik,¹ ezzel együtt azonban jelentőségében devalválódó, elhalványuló. Ez a furcsa tézis-antitézis viszony az, amelyet a közelmúltban egy OTDK dolgozat keretei közt vizsgáltam. E vizsgálat részbeni továbbgondolása ez az írás.

A Dózsa-mém egy *mém*. Ez az elnevezés egy olyan – kulturális – „gént” jelöl, amely a kultúrában öröklődik tovább az emberek között. Egy kulturális gén, amely az emberi kölcsönhatások – a kommunikáció, a figyelem, a viselkedés, a technológia – révén adódik tovább. A Dózsa-mém elsősor-

ban egy történelmi idea, egy identitásképző mozzanat. Szerkezetében igencsak bonyolult; zezzugos „épület”, melynek három szintjét különítettem el az áttekinthetőség érdekében; ezt nevezem *Dózsa György jelentéspiramisának* (1. ábra). A három szint röviden: a történelmi, a kollektív emlékezeti és a tanulásmódszertani/pedagógiai szint. Ezek egymással nagyon szorosan érintkeznek, és átfedésekkel is találkozhatunk, mégis indokolt az elkülönítés, mert így különálló tendenciák figyelhetők meg a szerkezetben, főképp jelentőségüket illetően.

Dolgozatom terjedelmi korlátai miatt nem fogom leírni a jelentéspiramis szintjeinek finomszerkezetét, sokkal inkább *jelentőségüket* járom körül. Ezzel pedig arról kívánok átfogó képet rajzolni, hogy Dózsa

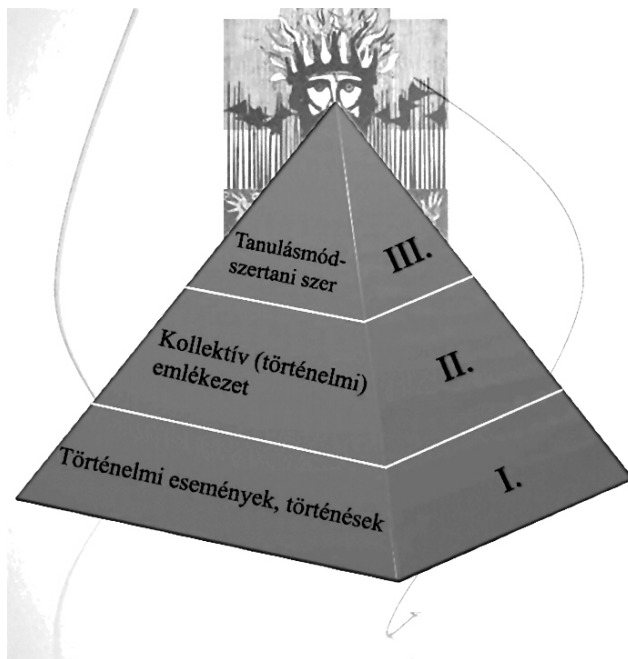
György jelentősége *mitől függ, milyen állapotban van*; továbbá amellet érvelek, hogy *pedagógiai jelentőségét tekintve* (mint tanulásmódszertani szer), *milyen* (kitüntett) *pozíciót foglal el*.

Dózsa György 1514-es, négy hónapnyi jelenléte a magyar történelem forgalmas sztrádáján – valamint e jelenlét páratlan hatástörténete – egészen különös

¹ Az OpenStreetMap adatai szerint 3 233 magyarországi közterület elnevezése köthető Dózsa-hoz. Egy másik forrás szerint a Dózsa György nevét viselő közterületek száma 1 877, ezzel pedig ez a negyedik (!) legtöbb helyet foglaló megnevezés Magyarországon (De Vet, Annelys: *Magyarország szubjektív atlasza*, Kitchen, Bp. 2011. 168-169.)

1. ÁBRA

Dózsa György jelentéspiramisa

FORRÁS: saját szerkesztés

1. A DÓZSA-MÉM TÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE

Dózsa György jelentéspiramisának legalsó szintje a történeti megalapozás. Ez a Dózsa-mém létalapja. Egyértelmű, hogy az, hogy a történettudomány milyen mértékben helyezi fókuszba tárgyát – itt Dózsa Györgyöt és a híres „parasztfelkelést” –, jelzi, hogy mekkora jelentőséget tulajdonít neki. Véleményem szerint ezen túl egy történelmi esemény attól válik „fon-

tossá”, említésre méltóvá, a vele való foglalkozásra érdemessé, hogy

- mennyire szolgál kauzális segéderőként; azaz egy történelmi tendencia, mintázat *okaként* mennyire lehet megjelölni;
- mennyiben precedensértékű; mennyiben *unikális* jelenség, ami egy új folyamatot vagy egy „kiszögellést” jelent a történelem folyamában;
- mennyire *kapcsolódik* – egyéb módokon – az adott esemény a nagyobb történelmi tendenciákhoz, mintázatokhoz.²

²A „nagyobb” történelmi tendencia általában valami olyan, ami a jelenig érezteti hatását. Ezért annyira jelentős, foglalkozásra érdemes, hiszen a jelen jobban megérthető általa. Csökkenti a szorongásunkat, az ismeretlentől való félelmünket. Vagy mind temporálisan kiemelkedő hatású (azaz hosszú ideig meghatározó tendenciát indít újtának), mind pedig tematikailag az (meghatározó témákat vet fel, melyekkel hosszú ideig foglalkozunk), s így nagy hatást

E szempontok szerint – megvizsgálva vonatkozó történettudományos narratívákat – a Dózsa-mém nem képvisel jelentős minőséget.

Kauzális segéderőként a keresztes lázadás egészen csekély hatású; például a mohácsi vést megokolni vele egészen zavarba ejtő lenne.³ *Precedensértéke* esetleg lehet, hiszen parasztfelkelésnek az 1514-es események nem tekinthetők.⁴ A keresztesháborúból lett lázadás egy érdekes *zárvány*, amire korábban nem adódott példa.⁵ Azonban *a nagyobb mintázatokhoz való kapcsolódás* kétséges. A téma legújabb tudományos feldolgozásai sorban kérdőjelezték meg a korábbi monográfiák nagyívű kijelentéseinek történettudományi alapjait.⁶ Így például azt, hogy a felkelés a megnövekvő adóterhek következménye lett volna. Ez az okság arra szolgált, hogy az eseményeket a történészek felfűzhessék az elnyomók és elnyomottak közti antagonizmusra. Ezzel pedig a történelmi mintázat nem történelmi tények alapján jön létre, hanem az értelmező segítségével képződik, ami nyilvánvaló csúsztatás, egyfajta szűrő, ami valamiféle prekonceptió alapján az eseményeket kontextusba helyezi.⁷

ezzel a történelmi mintázat nem történelmi tények alapján jön létre

Érezhető tehát, hogy a Dózsa-mém erős jelenléte a kulturális kánonban nem indokolható pusztán történettudományos oldalról.

2. A DÓZSA-MÉM KOLLEKTÍV EMLÉKEZETI JELENTŐSÉGE

A dalszövegbeli, sárkányokat ölő Dózsa György képe⁸ egészen biztosan nem a történelmi valóságra utal, sokkalta inkább az *emlékezetben*, a legendában betöltött helyét jelzi a Dózsa-mémnek. A (jungji értelemben vett) kollektív emlékezet mibenlétére csak következtetni tudunk a tárgyi – és a szellemi leképező megint csak tárgyi – jelekből.⁹ Általában a kollektív emlékezetben megragadó és megmaradó elemek dinamikája az emberi emlékezet működéséhez hasonló. Ilyen elem a *történet*. A Dózsa-mémhez vezető első lépés tehát lehet a „Dózsa György Story”, hiszen az egy jól megragadható, színes, átléhető történet, melyben érezhetően valamiféle tanúságtétel, erkölcsi tanítás lappang, valamiféle irány arra vonatkozólag, hogy vagy az egyénnek, vagy pedig az adott

gyakorol a történelemre (jóllehet a jelenre már nincs, vagy csekély a hatása).

³ C. Tóth Norbert és Neumann Tibor (szerk., 2015): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. MTA BTK TTI, Budapest.

⁴ E. Kovács Péter (2014): „Az izzó vastrón a képzelet szüleménye” – Erdélyi Gabriella történész az 1514-es Dózsa-parasztfelkelésről. *Magyar Narancs*, 2014. 04. 24. Letöltés: <https://magyarnarancs.hu/tudomany/az-izvo-vastron-a-kepzelet-szulemenye-erdelyi-gabriella-tortenesz-az-1514-es-dozsa-parasztfelkelesrol-89728> (2021. 10. 02.); E. Kovács Péter (2015): Dózsa György 1514–2014. Beszélgetés C. Tóth Norberttel és Pálosfalvi Tamással, *Magyar Tudomány*, **176**. 1. sz. Letöltés: <http://www.matud.iif.hu/2015/01/10.htm> (2021. 10. 02.); C. Tóth és Neumann (2015)

⁵ Keresztesháború és parasztfelkelés volt, de a kettő esetén vegyüléke nem.

⁶ C. Tóth és Neumann (2015)

⁷ Egrészt a marxista történetírás prekonceptióiról, másrészt Dózsa forradalmár-narratívájáról (amiről később tesztek említést) van itt szó. (Márki Sándor – Dózsa Györgyről ő készíti az első nagy monográfiát, nála már felmerül, mint az „elesettek védelmezője”, Szűcs Jenő – híres középkorász, aki ideológiailag vizsgálta az eseményeket, Barta Gábor a Fekete-Nagy Antal által elkezdett második monográfia befejezője. A mű hemzseget a marxista történetírásra jellemző értelmezésektől).

⁸ Akela (előadó): *Dózsa summája* 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=W97kRVng2xU> (2021. 06. 27.)

⁹ Vagy egy empirikus kutatás által. Egy ilyen elvégeztem, és OTDK-dolgozatomban fel is dolgoztam, ám bár ebből kollektív emlékezetre vonatkozó megállapításokat nem, *csak fókuszáltabb* következtetéseket tehetek.

kollektívumnak *merre is kellene indulnia*. Meglátásom szerint egy elem kollektív emlékezeti jelentősége függ attól, hogy az

- mennyire alakítható, mesélhető, élhető át történetté, mennyire építhető „emberléptékű” mesévé;
- mennyire fűzhető fel a jó és a rossz egyetemes dichotómiájára, azaz a történet mennyire szól az igazság végső győzelméről, ekként a reményről, hogy a rosszak elnyerik végső büntetésük, a jók pedig valamilyen képp elérik vágyott céljaikat;
- mennyire dúcolja alá a nemzeti/közösségi érzést, nagyságot és identitást. Ekként mennyire adhat eszközt a mindenkori politika kezébe.

Egyszerűbb lenne úgy fogalmaznunk, hogy Dózsa György történeti alakja mennyire tud szimbólummá – és mint szimbólum mennyire képes egy *Nagy Elbeszélés* szilárd részévé – lenni. A Dózsa-mém fennmaradásért folytatott küzdelme voltaképpen ezen múlik; mennyire képes az 1514-re rakódott tartalom kivívni az emlékezetben elfoglalt helyét, tekintélyét. Tartalmi korlátok miatt azt mondhatjuk, hogy míg az államszocializmus idején történelmi „szupersztár” volt Dózsa György,¹⁰ addig a jelenben egy lassacskán, de biztosan kimerülő kollektív emlékezeti idea, ami nem jelenlétét, hanem inkább kapcsolódási erejét tekintve merül ki.

3. A DÓZSA-MÉM PEDAGÓGIAI JELENTŐSÉGE

Végül arról szeretnék szót ejteni, hogy a fentiek tudatában mi indokolhatja a Dózsa-mém pedagógiai jelentőségét. Utóbbit abszurdum teljesen elválasztani az előző kettőtől, hiszen nagyrészt azok jelentékenysége szol-

gáltathatná a pedagógiai relevanciát. Mégis ezt kell tennünk, mert *ma az épp megváltó tudásfogalom adja jó indokát annak, hogy a Dózsa-mém előkerüljön az oktatásban*.

A mai tudásfelfogás egészen más fogalmi keretekkel dolgozik, mint a korábbiak¹¹. Nem a lexikális tananyagot, sőt nem is a lexikális alapú összefüggéseket, hanem a mozgatható, képességalapú tudást, a kompetenciákat tekintti elsőrangúnak. A tartalomnak *önmagában* nincs pedagógiai relevanciája, s ebből következik, hogy a Dózsa-mém történeti jellegű szerepei nem irányadóak. Véleményem szerint a pedagógiai jelentőséget ma elsősorban az határozza meg, hogy egy adott téma

- mennyiben ad eszközt az identitásformálásra, a kibontakozó énkép támogatására, hogyan tud a téma a befogadóhoz személyében kapcsolódni;
- mennyiben lehet szaktárgyi jelentősége, olyan, amely túllép a lexikán, és az alapvető „skillekre” utal, mint például a kritikai gondolkodás;

¹⁰ A hetvenes években (Dózsa György állítólagos születésének [1474] 500. évfordulójának környékén) számtalan szobor, művészeti alkotás látott napvilágot, tudományos monográfia (Barta Gábor – Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Gondolat, Bp. 1973.), film (*Ítélet* [1970], rendező: Kósa Ferenc) és még verses antológia is készült (Tóth Gyula [szerk.]: *Dózsa. Magyar költők versei*. Szépirodalmi kiadó, Bp., 1972.).

¹¹ Csapó Benő (2002): A tudáskonceptió változása: nemzetközi tendenciák és a hazai helyzet. *Új Pedagógiai Szemle*, 52. 2. sz. Letöltés: <http://ofi.hu/tudastar/tudaskonceptio> (2021. 10. 02.)

- mennyire alkalmas eszköz technikai szempontból a mozgatható tudás megszerzéséhez;
- mennyiben ad lehetőséget a kreativitás, az együttműködés és korunk által a legfontosabbnak megjelölt értékek előcsalogatásához.

Ezen írás válasza az, hogy természetesen ezekre – a történetiséggel és a kollektív emlékezettel ellentétben – igencsak képes a Dózsa-mém. Mondhatnánk: tele van életenergiával. Ennek oka furcsa jelenléte; hogy egyszerre van még mindig ott velünk a fizikai térben (például a hármasmetró Dózsa György úti megállójának falán),¹² és egyszerre nincs ott a szellemi térben (igazán kíváncsi lennék arra, hogy az emberek – főleg a fiatalabbak – hány százaléka ismerné fel a metró falán lévő arcot, mit tudna róla mondani, hogyan kapcsolná önmagához stb.). Jelentősége csökken, mégis felül van reprezentálva – emellett *ami* reprezentálódik, az erősen a korábbi szocialista „forradalmár”-narratíva terméke.¹³ Ezt nevezem én a *hibrid Dózsa-képnek/mémnek*.

A Dózsa-mém kiváló eszköze lehet a kritikai gondolkodás fejlesztésének, mert recepciójában szélsőségesen erős ellentétek mutathatók ki, ekként hamisítások, ferdítések is. A tanár felhasználhatja ezt a gazdag

recepciót arra, hogy a diákok kritikai érzékét élelje. A lehetséges feldolgozásába bevihető örült ellentétek egyszersmind a perspektíva-váltás képessége, a multiperspektívisztikus gondolkodás fejlesztésére is kiváló lehetőséget adhatnak. A diák váltogathat a Dózsa-mém narratívái között, változtatva a történelmi forrásokat. Mert ekként forráselemzésre is kiemelkedően jó eszköz a Dózsa-mém; korabeli és későbbi forrásokat is (akár képeket is) megemlíthetünk a kapcsán. Mindezzel egyfelől árnyalhatjuk a „Dózsa-ügyet” de sokkal fontosabb, hogy a források *önmaguk koráról* árulhatnak el további nyomokat.

Nagy előnye a keresztes háborúból lett lázadásnak, hogy valóban történetyszerű. A korábban említett „Dózsa György

a Dózsa-mém kiváló eszköze lehet a kritikai gondolkodás fejlesztésének

Story”-nak számos olyan megragadható, elmesélhető, látványos történetelete van, amelyek által az könnyedén beépíthető a tananyagba. Erre példa a híres, Illyés Gyulát,¹⁴ Eötvös Józsefet¹⁵ és még sokakat megfogó¹⁶ ceglédi beszéd/kiáltvány, mely történetileg hitelesnek is tekinthető.¹⁷ De a későbbi események közül kiemelhető a Nagylaki „incidens”, ahol a keresztes lázadók felkölcolnak több nemesembert, köztük Csáki Miklóst, a csanádi püspököt.¹⁸ A legkiemelkedőbb esemény azonban kétségtelenül Dózsa György – a történelmi emlékezetbe elképesztően beszívódott – kivégzése, melyet

¹² Szász Endre 1984-ben megalkotott Dózsa-tematikájú porcelánpannója (illetve annak másolata) a hármasmetró jelenleg is folyó felújítása során visszakerült eredeti helyére, a Dózsa György úti metróperon falára.

¹³ A Dózsa-mém két narratíváját a *láza*dó, valamint a *forradalmár* értelmezés adja. Míg az első az 1514-es eseményekre mint egy „pórlázadásra” gondol, addig a forradalmár-narratíva Dózsát az elnyomott nép védelmezőjeként kezeli – a mindenkori főurak elleni fellépés szimbólumaként.

¹⁴ Illyés Gyula (1956): *Dózsa György*, Szépirodalmi, Budapest

¹⁵ Eötvös József (1972): *Magyarország 1514-ben*, Szépirodalmi, Budapest. Letöltés: <https://mek.oszk.hu/04700/04774/html/> (2021. 10. 02.)

¹⁶ Nógrádi Gábor (2014): *A mi Dózsiánk. Mentünk, láttunk, hazajönnénk*. Móra, Budapest.; Illés György (2015): *Dózsa György szerelmei*. Ventus Libro, Budapest.

¹⁷ Lakatos Bálint (2016): Dózsa György, Jean Hannart és a „ceglédi kiáltvány”, Három újabb forrás az 1514. évi parasztháború eseménytörténetéhez. *Történelmi Szemle* 58. 2. sz., 277–302.

¹⁸ C. Tóth és Neumann, 97–99. o.

számtalan képzőművészeti alkotás ábrázolt a több mint 500 év alatt.

Az események vizuális feldolgozása olyan nyira gazdag és beszédes, hogy számtalan más hasonló történelmi témánál is példaként hozható – a lázadás eseményeitől függetlenül. Ez a fajta dinamizmus egy olyan előnye a Dózsa-mémnek, mely egyrészt indokolja helyét a kollektív emlékezetben (!), másrészt szépen egybevága a 21. század változó tudásképével.

OTDK-dolgozatomban megkísértem létrehozni egy modellt arra vonatkozóan, hogy miként érdemes *konkrétan* feldolgozni, kezelni a Dózsa-mémet az iskolában. Ezt a koncepciót neveztem *Feladatpalettának* (2. ábra), mely egy olyan gondolati sziluett, amely egy színpaletta (színskála) analógiájára jeleníti meg *egy* (dinamikusan változtatható történelmi) téma feladatainak egymáshoz való viszonyát, és olyan szempontrendszereket tartalmaz, amelyek átmeneteit, közös pontjait, átfedett tartományait a színek és

miként érdemes konkrétan feldolgozni, kezelni a Dózsa-mémet az iskolában

árnyalatok egymáshoz viszonyított metaforikus viszonya jelzi.

A feladatpaletta tehát olyan minta, feldolgozási keret, amelybe a tartal-

lom (a téma) flexibilisen beleilleszhető. E változatában nagyjából harminc feladatot készítettem a dolgozatban. A feladatpaletta több olyan szempontot tartalmaz, amely alá a feladatok széles skálája tartozhat. A többféle átmenet, árnyalat megjelenése miatt azonban a feladatok rendszerezése nem könnyű:

Technikai distinkció:

- I. Csoportos/nem csoportos
- II. Előzetes (lexikális jellegű) tudást elváró/nem elváró

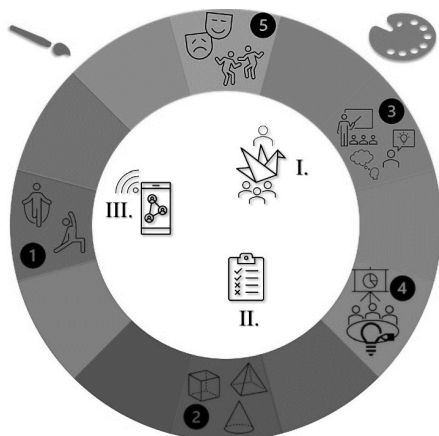
III. Digitális/nem digitális

Tartományi distinkció:

1. Előkészítő mozdulatok
2. Gondolatgeometria
3. Autonóm /órai/otthoni/ munka
4. Projektszilánkok
5. Drámapedagógiai megoldások

2. ÁBRA

A feladatpaletta a felvázolt szempontrendszerekkel (a technikai szempontok a körön belül, a tartományi szempontok a színekön szerepelnek)

FORRÁS: saját szerkesztés. Az eredeti kép forrása: [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Task_Palette.png)

A feladatoknál mindig jeleztem, hogy a fejlesztendő modulok¹⁹ közül melyeknél hasznosítható az adott feladat – néhány példa megtalálható a *mellékletben*.²⁰

A fenti csoportosítások mellett a feladatalkotás főbb *princípiumai* a következők:

- *Autonómia* mint meghatározó elv – a feladatmegoldó a legfontosabb vonatkozásokban önmagára van utalva.
- *Élvezhetőség/flow-lehetőség* mint meghatározó elv – senki sem szeret unatkozni.
- *Adaptivitás/tudástransfer* lehetősége, mint meghatározó elv – a feladatok törekednek arra, hogy lehetséges kapcsolódásuk más tantárgyak, témák felé szerteágazó legyen, kiterjedt viszonyokat hozhassanak létre ezek között. A feladatok elvégzésében is szükség lesz az adaptivitásra, hiszen nem szokásos megoldói attitűdöt várnak el.
- *Kooperáció* mint meghatározó elv – a feladatok jelentős többsége csoportosan végezhető. A megoldás útján a közös működésnek határozott tónusa van.
- *Kreativitás* mint meghatározó elv – a feladatok interdiszciplináris jellege és szerkesztési elvei miatt megoldásaikban díjazák, sőt akár erősen sugallják a bátor megoldásokat, szabad kezét adva a megoldónak.
- *Kritikai érzék* mint meghatározó elv – azáltal, hogy a feladatok aktív megoldói műveletet várnak el, valamint reflektálnak az értelmezések „lyukas zoknijaira”, a kritikai érzék megébred.
- *Személyre/helyzetre szabottság* mint meghatározó elv – a feladatok szerkezete egy-

reflektálnak az értelmezések „lyukas zoknijaira”, a kritikai érzék megébred

szerűsített, sematikus. Egyfajta minimumot ad meg, amely kiegészíthető a megvalósítás környezetétől függően.

DISZKUSSZIÓ, LEZÁRÁS

Elsőként kiemelném, hogy a különböző feladatok sajátosságai a Dózsa-mém szerkezetéből adódnak: azért tudtam ugyanis „gondolatgeometriát” vagy „drámapedagógiai megoldásokat” fabrikálni például – mert a téma ezt megengedi, sőt elősegíti. A „Dózsa György Story” képes arra, hogy a történelem száraznak vélt főbb összefüggésein túl a szociális kompetenciákat (érzelemkiváltás, felismerés, megfogalmazás, empátia), az ún. fekete történelemben (azaz

a történelem árnyékosabb oldalain) megtörtént események hangsúlyozásával kifejezze, ezzel mintegy tovább exponálja az új generációk történelmi problématudatát.

Dolgozatomban megkíséreltem láthatóvá tenni, hogy (1) 1514 e négy hónapja és Dózsa György személye miként rendeződik a Dózsa-mém alá, és ez a sajátos történelmi mém miként bontható fel Dózsa György jelentéspiramisának elemeire. Folytattam azzal, hogy (2) a jelentéspiramis szintjeit a jelentőség, a relevancia szempontjából elemeztem, és kimutassam a furcsa egyensúlyi állapotot, ami az első kettő (a történelmi és a kollektív emlékezeti) szint jelentősége és a pedagógiai szint jelentősége között fennáll. Amellett érveltem, hogy (3) a Dózsa-mém pedagógiai jelentékenysége egészen más

¹⁹ Kognitív műveletek, intelligencia, flow, kompetenciák.

²⁰ A mellékletet elektronikus formában tesszük közzé. Elérhető itt, a forráscikk mellett: <http://upszonline.hu/index.php?article=710708012> (A szerk.)

pozíciót foglal el az előző kettőhöz képest, végül (4) adni kívántam egy opciót arra vonatkozóan, hogy a Dózsa-mém gazdag tartalmát miként lehet és miként érdemes feldolgozni az oktatásban.

Ahogy Dózsára tekintünk a mában, olyan, mintha saját közvetlen történelmi előzményeink valóságára, viszonyaira pillantanánk vissza. Amennyi identitásereje

Dózsának lehet, az annyi, amennyit a társadalom meríthet múltjából, és amennyit hozzácsémpészhet megélt jelenéhez.

A Dózsa-mém mint *tanulásmódszertani szer* jelentősége, életereje tehát annyi, mint amennyit a történelem megértésében – abban, amely az egyeditől érkezik meg az általánosba –, ezáltal képességeink pallérozásában, szellemünk kimunkálásában ér.

*A szövegben hivatkozott melléklet elektronikus formában elérhető a forráscikk mellett:
<http://upszonline.hu/index.php?article=710708012>*

